

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۵، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۱، صفحات ۴۳-۶۲

بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در روند بازسازی روستاهای زلزله‌زده شهرستان بهم

امید شریفی، سید محمود حسینی، و علی اسدی*

تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۵/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۷/۱۲/۵

چکیده

تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی، از لحاظ درجه کنترل و نظارت، میدانی، و از نظر روش، از نوع همبستگی به‌شمار می‌رود. جامعه آماری کلیه سرپرستان خانوارهای روستایی مناطق زلزله‌زده شهرستان بهم را دربرمی‌گیرد که از آن میان، نمونه‌ای به حجم ۱۵۶ خانوار به روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای با انتساب متناسب انتخاب می‌شود. ابزار تحقیق پرسشنامه است که برای محاسبه پایایی آن، از ضریب آلفای کرونباخ و برای تحلیل اطلاعات، از نرم‌افزار SPSS استفاده می‌شود. یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که رابطه متغیر وابسته «میزان مشارکت» با متغیرهای سن، تحصیلات، شغل اصلی، شغل فرعی، سابقه فعالیت کشاورزی، عضویت در شورای روستا، کشاورز نمونه بودن، میزان درآمد از طریق فعالیت کشاورزی، انگیزش، و فعالیت شورای اسلامی روستا مثبت و معنی‌دار، و با متغیرهای میزان خسارت، تعداد اعضای جان‌باخته خانوار، و میزان اعتماد زلزله‌زدگان به مجریان بازسازی نیز معنی‌دار اما منفی است. همچنین، با استفاده از رگرسیون گام به گام، شماری از این متغیرهای مستقل در معادله رگرسیون وارد می‌شوند و حدود شصت درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند.

* به‌ترتیب، نویسنده مسئول و مربی دانشکده کشاورزی جیرفت، دانشگاه شهید باهنر کرمان (sharifi_o@yahoo.com)؛ استادیار دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران؛ و دانشیار دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران.

کلیدواژه‌ها: مشارکت روستاییان/ بازسازی روستاها/ روستاهای زلزله‌زده/ بم (شهرستان).

* * *

مقدمه

تاکنون اطلاعات آماری درباره پیشینه زلزله در ایران نشان‌دهنده آن است که سرزمین و جغرافیای ایران از لرزه‌خیزترین کشورهای جهان است؛ برای نمونه، طی سال‌های ۱۹۰۰ تا ۱۹۹۰، حدود ۱۱۰۰ زلزله مرگبار در ۷۵ کشور جهان رخ داده که بیش از هشتاد درصد مرگ‌ومیرهای ناشی از آن در شش کشور گزارش شده و ایران نیز با ۱۲۰ هزار تلفات انسانی، در زمره همین شش کشور است؛ همچنین، در سال‌های ۱۹۸۲ تا ۱۹۹۱، ایران بیشترین موارد زلزله را داشته است (پورکرمانی و آریین، ۱۳۷۷).

شهر بم و روستاهای اطراف آن در سحرگاه پنجم دی‌ماه ۱۳۸۲ و در حالی که بیشتر مردم در خانه‌ها به سر می‌بردند، ویران شد و علاوه بر تلفات جانی بسیار زیاد، خساراتی بسیار شدید بر کالبد شهر و نظام‌های اقتصادی و اجتماعی آن وارد آمد (براتی، ۱۳۸۲).

در کشورهای مختلف جهان، در مورد مشارکت مردم، فرضیه‌ها و روش‌هایی گوناگون ارائه و یا به تجربه گذاشته شده است؛ در تمام این روش‌ها، آنچه همواره مطرح بوده، نقش مردم و حضور و مشارکت آنهاست که در بیشتر موارد، خود آنها در قالب افراد ذی‌نفع در طرح‌های بازسازی شرکت جسته‌اند. طی نیم قرن گذشته، مشارکت مردم به صورت راهبردی در توسعه اجتماعی-اقتصادی و کالبدی در نتیجه یک درک جدید از روند توسعه نمودار شده است (حقیقت نائینی، ۱۳۷۲).

با وقوع هر سانحه و بحرانی در جامعه، اتخاذ تصمیمات اساسی آغاز می‌شود و ضروری است که متعاقب آن نیز اقدامات عملیاتی به اجرا گذاشته شود. بی‌شک، این تصمیمات و اقدامات زمانی مؤثر خواهد بود که بر مبنای عرف جامعه مورد نظر و با مشارکت مؤثر اهالی منطقه صورت گیرد؛ و در غیر این صورت، با کارآیی و اثربخشی

لازم همراه نخواهد بود، که چه بسا خود به بسیاری از مشکلات نیز دامن زند. افراد ضمن مشارکت احساس تعلق کرده، احساس موفقیت در کار می‌کنند و از طریق یادگیری، توان خود را افزایش می‌دهند و نیز بر مشکلات غلبه کرده، به فعالیت خود استمرار می‌بخشند.

مشارکت فعال روستاییان در بازسازی مناطق زلزله‌زده رویکردی مهم برای به‌دادن بدانها و جلوه‌ای از قدرت و توان ابتکار عمل خود روستاییان است که بدانها این امکان را می‌دهد تا با توجه به نیازهای خود، در بازسازی مشارکت داشته باشند. بررسی میزان مشارکت روستاییان در بازسازی مناطق زلزله‌زده اهمیت دارد و افزون بر آن، تعیین عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان زلزله‌زده در بازسازی نیز دارای اهمیت ویژه است.

مشارکت مردم باعث می‌شود که آنها با عناصر جدید احساس بیگانگی نکنند و همچنین، چه در طول طراحی از سوی مدیران جریان بازسازی و چه پس از آن، در شکل‌گیری طرح و نیز در کارهای تأمین و نگهداری سهم خواهند بود؛ از این‌رو، در طول این روند، طرح و مجموعه ساخته‌شده را از آن خود و محصول خود خواهند دانست.

تجربه نشان داده است که بازسازی صرفاً توسط دولت نه‌تنها از نظر منطقی، علمی، فنی، اقتصادی و سیاسی درست نیست، بلکه باعث از بین رفتن بهترین فرصت برای ارتقای دانش بومی و ارتقای همه‌جانبه محیط زیست پایدار خواهد شد (براتی، ۱۳۸۲). بر این اساس، هدف پژوهش حاضر نیز تحلیل و بررسی عوامل تأثیرگذار بر میزان مشارکت روستاییان در روند بازسازی روستاهای زلزله‌زده شهرستان بم است.

پیشینه تحقیق

در تحقیق کابرن و همکاران (Coburn et al., 1984)، در زمینه جابه‌جایی و اسکان موقت روستاهای زلزله‌زده استان بینگول ترکیه، مشخص شد که مشارکت روستاییان در

برنامه بازسازی جدی بوده است؛ و همچنین، در صورتی که حمایت‌های انجام‌شده در جریان بازسازی در راستای بهبود وضعیت اقتصادی روستاییان و بازگشت آنها به زندگی موفق و کامیاب باشد، مشارکت روستاییان در برنامه بازسازی به گونه‌ای چشمگیر افزایش می‌یابد.

مهاجر اشجعی و همکاران (۱۳۶۵)، در بازدیدی که از مناطق زلزله‌زده مکزیک در سپتامبر ۱۹۸۵ داشتند، در گزارش خود به مشارکت در بازسازی مناطق زلزله‌زده اشاره و مطرح کردند که برنامه‌های بازسازی به دلیل وجود این عوامل موفقیت‌آمیز بوده است: الف) رهبران محلی؛ ب) معماران؛ ج) طراحانی که آموخته بودند چگونه به نیازهای مردم گوش فرادهند و از طریق مهارت‌های خود، این نیازها را برآورده سازند؛ و د) کمیته‌ای از مردم که نیازها را به طراحان منتقل می‌کرد که بعدها خود از ارکان فرایند تصمیم‌گیری شدند. سرانجام، این عوامل گویای آن است که چون طرح بازسازی مناطق زلزله‌زده طبق خواسته‌های مردم صورت گرفت، به مشارکت جدی آنها در بازسازی منجر شد.

بر اساس مطالعه جولین لسلین (Lesline, 1986) روی مناطق زلزله‌زده یمن در دسامبر ۱۹۸۲، برنامه بازسازی این مناطق تا حدودی موفق بوده است، و دلیل آن نیز به برنامه آموزشی برمی‌گردد که زمینه‌ساز مشارکت جدی مردم در بازسازی مناطق زلزله‌زده شده است. به باور او، از آنجا که برنامه آموزشی دربرگیرنده جلب توجه مردم نسبت به خطرات ساختمان‌های غیرمستحکم همراه با افزایش آگاهی آنها از خطرات زمین‌لرزه و همچنین، پیشنهاد شیوه‌های ساده مقاوم‌سازی با استفاده از مصالح و مهارت‌های محلی بود، منجر به مشارکت مردم در بازسازی مناطق زلزله‌زده شد.

وود و اندرسون (Wood and Anderson, 1989)، در تحقیق خود پیرامون بازسازی خانه‌های زلزله‌زدگان گواتمالا، به نقش مشارکت‌های مردم در بازسازی مناطق زلزله‌زده پرداختند. به نظر آنها، یکی از دلایل موفقیت پروژه خانه‌سازی در گواتمالا توجه به

مشارکت مردم در روند برنامه بازسازی بود؛ و به گفته آنها، این برنامه بر محورهای زیر بنا شده بود:

- الف) توسعه یک شبکه از سازمان‌های جمعی محلی؛
- ب) انتقال اصول مقاوم‌سازی در برابر زلزله به مردم؛ و
- ج) استخدام کارکنانی از هر محل.

بر اساس یافته‌های آنها، فرصت واقعی برای تضمین و توسعه بلندمدت در همان ابتدای کار با گنجاندن ایده خوداتکایی و دخالت مردم محلی در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی و مانند آن فراهم شد، به گونه‌ای که در تمام برنامه‌های بازسازی، بیش از ۷۵ درصد مروجان از میان ساکنان بومی استخدام شدند؛ به جای بهره‌گیری از پروژه‌های وارداتی و یا از پیش طراحی شده در سایر مناطق و موقعیت‌ها، پروژه‌ها در داخل همان جامعه شکل گرفت و گروه کارگران محلی هم نیروی کار و هم پیشنهادهای لازم برای طراحی را ارائه کردند.

پریم گوپالان (Gopalan, 2001)، در مقاله‌ای با عنوان «عکس‌العمل نسبت به زلزله، مشارکت‌های مردمی در بازسازی»، به بررسی مشارکت‌های زنان در بازسازی مناطق زلزله‌زده گجرات هند پرداخت و بدین نتیجه رسید که زنان با تشکیل گروه‌هایی برای ایجاد درآمد، زمینه‌سازی همکاری با یکدیگر، و کسب پول و شغل، هم‌زمان با آغاز برنامه بازسازی، از طریق برنامه‌های تسهیلگری انجمن گروه‌های زنان، نقش کلیدی در اصلاح و تقویت برنامه‌های بعد از زلزله ایفا کردند.

بر اساس مطالعه یو (Yu, 2003)، در رساله کارشناسی ارشد با عنوان «مطالعه راهبرد بازسازی صنایع در فاجعه زلزله ناحیه ۹۲۱»، دولت در زمینه بازسازی مناطق زلزله‌زده بدون مشارکت مردم ناتوان است؛ و با توجه به نتایج به‌دست آمده، مشارکت مردم مناطق زلزله‌زده برای بازسازی و توسعه صنایع محلی کاملاً ضروری به‌شمار می‌رود و از این رهگذر، روند بازسازی شتاب بیشتری پیدا می‌کند.

بر پایه گزارش رازانی (۱۳۷۵) در مورد زلزله لیچه در جنوب مرکزی ترکیه در ۱۳۵۸، از آنجا که دولت ترکیه برای بازسازی مناطق زلزله زده، بدون توجه به نظرات مردم، به واگذاری خانه‌های ساخته شده به روستاییان اقدام کرده، میزان مشارکت مردم در بازسازی پایین بوده است؛ همچنین، از آنجا که در بازسازی مناطق زلزله زده، مطالعات فرهنگی و اجتماعی صورت نگرفته و جنبه‌های اقتصادی و حقوقی نیز رعایت نشده بود، روستاییان ساختمان‌های ایجاد شده را از روی رغبت قبول نکردند.

در تحقیق مهدی طالب (۱۳۷۳) با عنوان «مشارکت روستاییان در بازسازی مناطق زلزله زده رودبار و منجیل» که در مرکز مطالعات مقابله با سوانح طبیعی صورت گرفت، نتایج زیر به دست آمد:

- ۱- واگذاری کار ساخت و ساز مسکن روستاییان به خود آنها و منحصر کردن کمک‌های بیرون از جامعه روستایی به حمایت‌های مالی، مصالح، تجهیزات و نظارت فنی، در مجموع، به لحاظ سرعت در کار بازسازی مؤثر بوده است؛
- ۲- ناتوانی مؤسسات حمایت کننده در تشخیص به موقع مصالح ساختمانی، فقر برخی از مناطق در تأمین برخی از مصالح مطلوب ساختمانی، و تأخیر در رسانیدن به موقع مصالح در پاره‌ای از مناطق موجب شد که روستاییان، به روال سابق و به شیوه متداول در دوران پیش از زلزله، نسبت به تأمین مصالح در منطقه اقدام کنند؛
- ۳- نبود سازمان مشارکتی در روستاها قبل و بعد از زلزله موجب شد که کار بازسازی به صورت کاملاً منفرد صورت گیرد و از این رو، ارتباط ستادهای معین بازسازی با روستاییان به صورت انفرادی بوده، کلیه امور آنها به همین صورت انجام می‌شد؛
- ۴- اگرچه عدم مشارکت روستاییان در بازسازی مسکن خود مشکلی عمده پدید نیاورد که ادامه کار بازسازی را مختل کند، اما مواردی همچون اجرای طرح‌های هادی روستایی، جابه‌جایی مسکن روستاییان، ادغام برخی روستاها در یکدیگر و یا در روستاهای دیگر، تعیین تکلیف محل اصلی روستا، و نیز احداث تأسیسات عمومی مانند حمام، مدرسه، مسجد، و آب لوله‌کشی نیازمند همکاری و مشارکت روستاییان بوده، بدون کسب نظر و مشارکت آنها، انجام کار عملاً غیرممکن بود.

در پژوهش پروین پرتوی (۱۳۷۳) با عنوان «ارزیابی تحلیلی بازسازی سه شهر زلزله‌زده ایران»، سیاست‌ها و روند بازسازی و مشارکت مردمی در سه شهر زلزله‌زده گلبافت کرمان، طبس، و فردوس بررسی شده است؛ و بر اساس نتایج به دست آمده، در جریان بازسازی شهرهای زلزله‌زده، بالاترین میزان توجه به مشارکت اهالی در طبس و کمترین میزان توجه در گلبافت کرمان صورت گرفته و از این نظر، فردوس در وضعیت بینابین آن دو شهر دیگر قرار داشته است. هرچند، شهر طبس همچنان در موقعیت خطرناک پیشین خود ابقا شده، اما به دلیل توجه به نیازهای اهالی به لحاظ روحی، روانی و درجاسازی شهر، دارای موفقیت نسبی در بازسازی بوده است؛ و در عوض، عدم توجه به ساخت‌وساز در اراضی کم‌خطرتر پایه‌های شکست طرح بازسازی گلبافت را گذاشته است. در پایان، چنان‌که نتیجه‌گیری شده است، در صورتی بازسازی موفقیت‌آمیز خواهد بود که مواردی از جمله سعی در تلفیق مشارکت مردم و نظارت دولت در طرح‌های بازسازی، توجه به فرهنگ، سنت زیست و معیشت اهالی و نیز آشناسازی نیروهای ماهر شهر و منطقه با شیوه‌های مقاوم‌سازی (با تکیه بر معماری و فناوری بومی) مد نظر قرار گیرد.

در طرح پژوهشی زاهدی اصل (۱۳۷۶) با عنوان «چگونگی مشارکت آسیب‌دیدگان دز زلزله اردبیل»، که با حمایت دانشگاه علامه طباطبایی و استانداری اردبیل صورت گرفت، سؤال اصلی عبارت بود از آنکه «با توجه به ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی روستاییان زلزله‌زده اردبیل، میزان مشارکت آنها در ساخت‌وساز اماکن آسیب‌دیده چگونه است؟». بر اساس یافته‌های این تحقیق، حدود چهارپنجم رؤسای خانوار آمادگی خود را برای مشارکت در بازسازی و نوسازی اعلام کردند و همچنین، نوع همکاری خود را غالباً بدنی و یدی بیان داشتند. در این تحقیق، ارتباط میزان مشارکت با سطح سواد و سن رؤسای خانوار و نیز وضعیت سلامتی آنها تأیید شد؛ همچنین، با وجود تأیید ارتباط جنس و میزان مشارکت رئیس خانوار با مجموع درآمد خانوار، ارتباط آنها با مقدار زمین زیر کشت و نوع مالکیت تأیید نشد؛ افزون بر این،

ارتباط بین میزان مشارکت و وضعیت محل سکونت فعلی نیز تأیید و همچنین، مشخص شد که هرچه میزان تخریب منزل مسکونی بالاتر بوده، میزان مشارکت پایین‌تر بوده است. بر اساس نتایج این پژوهش، ارتباط بین میزان مشارکت رؤسای خانوار و نظر آنها نسبت به ابقای روستا و همچنین، ارتباط بین میزان مشارکت و نظر رؤسای خانوار نسبت به کمک‌های دریافتی از دولت نیز تأیید شد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر، از لحاظ هدف، از نوع کاربردی و از لحاظ درجه کنترل و نظارت، از نوع میدانی بوده، به روش همبستگی انجام می‌پذیرد؛ پژوهش دربرگیرنده ۲۲ فرضیه و ۲۱ متغیر مستقل و نیز متغیر وابسته «میزان مشارکت روستاییان در بازسازی مناطق زلزله‌زده» است، که عبارت‌اند از:

- ۱- بین سن روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۲- بین جنسیت روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۳- بین میزان تحصیلات روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۴- بین بعد خانوار روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۵- بین تعداد افراد جان‌باخته خانوار روستایی بر اثر زلزله و میزان مشارکت در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۶- بین نوع شغل اصلی روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۷- بین نوع شغل فرعی روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.

- ۸- بین سابقه فعالیت کشاورزی روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۹- بین میزان عضویت روستاییان زلزله‌زده در شورای اسلامی و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۱۰- بین میزان عضویت روستاییان زلزله‌زده در پایگاه بسیج و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۱۱- بین انتخاب شدن به عنوان کشاورز نمونه در میان روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۱۲- بین مددکار ترویجی بودن روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۱۳- بین عضویت در سایر تشکل‌ها در مناطق زلزله‌زده روستایی و میزان مشارکت روستاییان زلزله‌زده در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۱۴- بین میزان درآمد از طریق فعالیت کشاورزی در مناطق زلزله‌زده روستایی و میزان مشارکت روستاییان در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۱۵- بین میزان درآمد از طریق فعالیت‌های غیرکشاورزی در مناطق زلزله‌زده روستایی و میزان مشارکت روستاییان در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۱۶- بین نوع مالکیت اراضی روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۱۷- بین میزان خسارت روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۱۸- بین انگیزش روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.
- ۱۹- بین عوامل مشوق روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت آنها در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.

۲۰- بین اعتماد زلزله‌زدگان نسبت به مجریان بازسازی در مناطق زلزله‌زده روستایی و میزان مشارکت روستاییان در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.

۲۱- بین نقش شورای اسلامی روستا در مناطق زلزله‌زده روستایی و میزان مشارکت روستاییان در بازسازی مناطق زلزله‌زده رابطه وجود دارد.

۲۲- متغیرهای مستقل پژوهش بر میزان مشارکت روستاییان در بازسازی مناطق زلزله‌زده تأثیر معنی‌دار دارد.

جامعه آماری پژوهش حاضر عبارت است از کلیه سرپرستان خانوارهای روستایی شهرستان زلزله‌زده بم که از زلزله پنجم دی‌ماه ۱۳۸۲ تأثیر پذیرفته و در بخش مرکزی واقع شده‌اند. بر پایه آماری که مرکز آمار ایران در زمستان ۱۳۸۲ و به دنبال وقوع زلزله بم منتشر کرده است، بیش از بیست روستای واقع در اطراف شهر بم متحمل خسارات جانی و مالی شده‌اند؛ و بر این اساس، جامعه آماری پژوهش شامل ۱۹۳۵ خانوار ساکن ۲۳ روستای بخش مرکزی واقع در دو دهستان حومه (پانزده روستا) و کرک و نارتیچ (هشت روستا) است.

جدول ۱- جامعه آماری و جامعه نمونه پژوهش

تعداد نمونه	تعداد خانوار	روستاهای مورد مطالعه	دهستان
۲۲	۲۷۹	اسپیکان	کرک و نارتیج
۳۵	۴۳۳	پشت رود	
۲	۲۸	تمیک	
۴	۵۲	چهل نخم	
۳	۳۸	زیدآباد	
۱۱	۱۴۲	کرک	
۱۲	۱۴۷	نارتیج	
۰	۹	رحیم آباد	
۱۲	۲۵	گاو مرده	حومه
۲	۲۱	گذر	
۰	۷	پابنه	
۲	۱۹	قلعه عسکر	
۲	۲۲	سرجنگل	
۱۹	۲۲۹	خواجه عسکر	
۳	۳۷	خواجه نظام	
۳	۴۰	امیرآباد	
۲	۲۷	درباغ	
۸	۹۷	پاگم	
۱	۸	سعیدآباد	
۳	۳۶	بیدران کهنه	
۵	۵۸	بیدران نو	
۳	۳۲	اسلام آباد	
۱۲	۱۴۹	باغ چمک	
۱۵۶	۱۹۳۵	۲۳	مجموع

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵

در پژوهش حاضر، با توجه به متغیر وابسته «میزان مشارکت روستاییان در بازسازی مناطق زلزله زده» و با مشاهده نقشه ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران که روستاهای

مورد مطالعه را از نظر تخریب در چهار طبقه قرار داده است، نمونه‌های مورد نظر از هر طبقه متناسب با حجم جامعه انتخاب شده‌اند.

برای تعیین اعتبار پرسشنامه و انجام اصلاحات لازم در آن، پرسشنامه اولیه در اختیار اساتید و متخصصان فعال در زمینه مشارکت قرار گرفت و پس از اعمال نظرات آنها، نسبت به تنظیم پرسشنامه نهایی اقدام شد. در چهل پرسشنامه، که در ابتدای کار به صورت آزمون مقدماتی انجام شد، مقدار آلفای کرونباخ $0/84$ شده که این مقدار برای انجام پژوهش قابل قبول است.

برای تعیین حجم نمونه، ابتدا چهل نفر از سرپرستان خانوار روستایی در مناطق زلزله‌زده انتخاب شدند و از طریق محاسبه و ارزیابی واریانس متغیر وابسته یا همان میزان مشارکت اندازه‌گیری و به صورت پیش‌برآورد واریانس متغیر مشارکت جامعه در نظر گرفته شد. بر این اساس، با استفاده از فرمول کوکران، حجم نمونه ۱۵۶ نفر تعیین و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از نرم‌افزار SPSS استفاده شد.

نتایج

جدول ۲ نشان‌دهنده میزان همبستگی بین متغیر وابسته «میزان مشارکت» و متغیرهای مستقل است.

جدول ۲- ضرایب همبستگی متغیرهای مستقل با متغیر وابسته

ردیف	فرضیه‌ها	سطح معنی‌داری پهن‌دست آمده	سطح معنی‌داری مورد نظر	معنی‌دار	غیر معنی‌دار
۱	سن	۰/۰۱	۰/۰۵	+	
۲	جنسیت	۰/۵۴	۰/۰۵		-
۳	تحصیلات	۰/۰۴۵	۰/۰۵	+	
۴	بعد خانوار	۰/۰۷۱	۰/۰۵		-
۵	تعداد اعضای از دست رفته خانوار	۰/۰۰	۰/۰۵	+	
۶	شغل اول	۰/۰۰۰	۰/۰۵	+	
۷	شغل دوم	۰/۰۰	۰/۰۵	+	
۸	سابقه اشتغال به کشاورزی	۰/۰۰۹	۰/۰۵	+	
۹	عضویت در شورای روستا	۰/۰۰۷	۰/۰۵	+	
۱۰	عضویت در پایگاه بسیج	۰/۲۵۲	۰/۰۵		-
۱۱	کشاورز نمونه بودن	۰/۰۰۱	۰/۰۵	+	
۱۲	مددکار ترویجی بودن	۰/۰۹۹	۰/۰۵		-
۱۳	عضویت در سایر تشکله‌ها	۰/۰۰۵	۰/۰۵	+	
۱۴	میزان درآمد از طریق کشاورزی	۰/۰۰	۰/۰۵	+	
۱۵	میزان درآمد از طریق غیرکشاورزی	۰/۲۴۴	۰/۰۵		-
۱۶	نوع مالکیت اراضی	۰/۲۴۷	۰/۰۵		-
۱۷	فعالیت شورای اسلامی روستا	۰/۰۰	۰/۰۵	+	
۱۸	اعتماد زلزله‌زدگان نسبت به معجریان بازسازی	۰/۰۲۸	۰/۰۵	+	
۱۹	مشوق‌ها	۰/۸۶۴	۰/۰۵		-
۲۰	انگیزش	۰/۰۰	۰/۰۵	+	
۲۱	میزان خسارت	۰/۰۰	۰/۰۵	+	

منبع: یافته‌های پژوهش

تحلیل رگرسیون

در این قسمت، به بررسی متغیرهای تأثیرگذار بر مشارکت روستاییان در بازسازی مناطق زلزله‌زده روستایی می‌پردازیم؛ بدین منظور، از معادله خطی رگرسیون چندگانه استفاده می‌شود.

گام اول

در این گام، متغیر میزان خسارت (X۸۵) وارد معادله شده، که ضریب همبستگی چندگانه $R=0/56$ و ضریب تعیین $R^2=0/313$ است. بنابراین، همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، متغیر میزان خسارت بیش از ۳۱ درصد تغییرات میزان مشارکت در بازسازی مناطق زلزله‌زده روستایی را تبیین می‌کند.

گام دوم

در گام دوم، متغیر تعداد اعضای از دست رفته خانوار (X۵) وارد معادله شده، که ضریب همبستگی چندگانه $R=0/661$ و ضریب تبیین $R^2=0/436$ است. بنابراین، می‌توان گفت که میزان خسارت و تعداد اعضای از دست رفته خانوار بیش از ۴۳ درصد تغییرات میزان مشارکت در بازسازی مناطق زلزله‌زده روستایی را تبیین می‌کند.

گام سوم

در این گام، متغیر اعتماد زلزله‌زدگان نسبت به مجریان بازسازی (X۸۸) وارد معادله شده، که ضریب همبستگی چندگانه $R=0/711$ و ضریب تعیین $R^2=0/506$ است. بدین ترتیب، متغیر اعتماد زلزله‌زدگان نسبت به مجریان بازسازی، تعداد اعضای از دست رفته خانوار، و میزان خسارت بیش از پنجاه درصد تغییرات میزان مشارکت در بازسازی مناطق زلزله‌زده روستایی را توجیه می‌کند.

گام چهارم

در این گام، متغیر انگیزش (X۸۶) وارد معادله شده، که ضریب همبستگی چندگانه $R=0/726$ و ضریب تعیین $R^2=0/527$ است. بنابراین، می‌توان گفت که انگیزش، اعتماد زلزله‌زدگان نسبت به مجریان بازسازی، تعداد اعضای از دست رفته خانوار، و میزان خسارت بیش از ۵۲ درصد تغییرات میزان مشارکت در بازسازی مناطق زلزله‌زده روستایی را تبیین می‌کند.

گام پنجم

در این گام، متغیر میزان درآمد سالانه کشاورزی (X۱۵) وارد معادله شده، که ضریب همبستگی چندگانه $R=0/744$ و ضریب تعیین $R^2=0/553$ است. بنابراین، همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، میزان درآمد سالانه کشاورزی، انگیزش، اعتماد زلزله‌زدگان نسبت به مجریان بازسازی، تعداد اعضای از دست رفته خانوار، و میزان خسارت بیش از ۵۵ درصد تغییرات میزان مشارکت در بازسازی مناطق زلزله‌زده روستایی را تبیین می‌کند.

گام ششم

سرانجام، در گام ششم یا گام پایانی، متغیر سابقه فعالیت کشاورزی (X۸) وارد معادله شده، که ضریب همبستگی چندگانه $R=0/759$ و ضریب تعیین $R^2=0/575$ است. بنابراین، شش متغیر میزان خسارت، تعداد اعضای از دست رفته خانوار، اعتماد زلزله‌زدگان نسبت به مجریان بازسازی، انگیزش، میزان درآمد سالانه کشاورزی، و سابقه فعالیت کشاورزی حدود ۶۰ درصد تغییرات میزان مشارکت در بازسازی مناطق زلزله‌زده روستایی را تبیین می‌کند.

جدول ۲- متغیرهای وارد شده در رگرسیون چندگانه و ویژگی‌های آنها

گام	متغیر مستقل	R	R ^۲	F	B	Beta	T	سطح معنی‌داری T
اول	X۸۵	۰/۵۶۰	۰/۳۱۳	۷۰/۲۶۴	-۰/۵۹۳	-۰/۵۶۰	-۸/۳۸۲	۰/۰۰۰
دوم	X۸۵X۵	۰/۶۶۱	۰/۴۳۶	۵۹/۲۱۱	-۴/۳۶۲	-۰/۳۶۰	-۵/۷۷۸	۰/۰۰۰
سوم	X۸۵-X۵-X۸۸	۰/۷۱۱	۰/۵۰۶	۵۱/۸۰۱	-۰/۹۲۶	-۰/۲۷۸	-۴/۶۱۳	۰/۰۰۰
چهارم	X۸۵-X۵-X۸۸-X۸۶	۰/۷۲۶	۰/۵۲۷	۴۲/۱۱۰	۰/۴۳۳	۰/۲۳۲	۲/۶۳۷	۰/۰۰۹
پنجم	X۸۵-X۵-X۸۸-X۸۶-X۱۵	۰/۷۴۴	۰/۵۵۳	۳۷/۱۰۲	۰/۰۴۹۵	۰/۱۷۵	۲/۹۳۲	۰/۰۰۴
ششم	X۸۵-X۵-X۸۸-X۸۶-X۱۵-X۸	۰/۷۵۹	۰/۵۷۵	۳۳/۶۴۷	۰/۰۴۹	۰/۱۶۰	۲/۸۰۶	۰/۰۰۶

توضیح: معادله خطی رگرسیون بدین صورت خواهد بود:

$$Y = 32/415 - 0/593X_{85} - 4/362X_5 - 0/926X_{88} + 0/433X_{86} + 0/495X_{15} + 0/49X_8$$

منبع: یافته‌های پژوهش

بحث و نتیجه گیری

مشارکت روستاییان زلزله زده در بازسازی مناطق زلزله زده از مسائل مهم در این زمینه به شمار می رود؛ و از آنجا که میزان مشارکت آنها عوامل زیادی دخالت دارند، پژوهش حاضر بر اساس چارچوب نظری و تحقیقات پیشین تنها به شماری از عوامل پرداخته که در این میان، برخی از عوامل دارای رابطه معنی دار با میزان مشارکت روستاییان زلزله زده بوده و برخی دیگر نشان دهنده رابطه معنی دار با آن نبوده اند. بر این اساس، متغیرهای بعد خانوار، میزان درآمد از طریق فعالیت غیرکشاورزی، جنسیت، عضویت در پایگاه بسیج، مددکار ترویجی بودن، نوع مالکیت اراضی، و مشوقها با میزان مشارکت روستاییان در بازسازی روستاهای زلزله زده رابطه معنی دار ندارند؛ همچنین، نتایج تحقیق حاکی از آن است که متغیرهای سن، تحصیلات، اعضای جانباخته خانوار، سابقه اشتغال به کشاورزی، عضویت در شورای روستا، شغل اول، شغل دوم، کشاورز نمونه بودن، عضویت در سایر تشکلهای موجود در روستا، میزان درآمد از طریق فعالیت کشاورزی، فعالیت در شورای اسلامی روستا، اعتماد زلزله زدگان نسبت به مجریان بازسازی، انگیزش، و میزان خسارت زلزله با میزان مشارکت روستاییان زلزله زده در بازسازی مناطق زلزله زده رابطه معنی دار دارند که از آن میان، سه متغیر اعتماد زلزله زدگان نسبت به مجریان بازسازی، میزان خسارت زلزله، و تعداد اعضای جانباخته خانوار با متغیر وابسته رابطه منفی دارند؛ یعنی، با افزایش هر کدام از این سه متغیر، میزان مشارکت کاهش می یابد، و رابطه دیگر متغیرها با میزان مشارکت مثبت و معنی دار است. بدین ترتیب، چنان که مشاهده می شود، از ۲۱ فرضیه مورد آزمون، چهارده فرضیه پذیرفته و هفت فرضیه نیز رد شده است. خلاصه تحلیل رگرسیون (رگرسیون گام به گام) بیانگر آن است که شش متغیر تأثیرگذار بر مشارکت وجود دارد که بیش از پنجاه درصد تغییرات مشارکت را تبیین می کنند، این متغیرها عبارت اند از میزان خسارت، تعداد اعضای از دست رفته خانوار، اعتماد زلزله زدگان نسبت به مجریان بازسازی، انگیزش، میزان درآمد سالانه کشاورزی، و سابقه فعالیت کشاورزی

که به ترتیب اولویت و اهمیت، در معادله رگرسیون وارد شده‌اند. با توجه به نتایج یاد شده، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین میزان مشارکت روستاییان زلزله‌زده در بازسازی و میزان خسارت رابطه معنی‌دار و منفی وجود دارد. در این زمینه، میزان خسارت از عوامل بازدارنده مشارکت روستاییان در بازسازی به‌شمار می‌رود. لازم است هرچه سریع‌تر مسئولان ذی‌ربط نسبت به بازسازی اماکن و زیرساخت‌های روستایی و کشاورزی خسارت‌دیده طبق اصول علمی اقدام کنند تا زمینه هرچه بیشتر مشارکت اهالی منطقه زلزله‌زده فراهم شود؛
- نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که بین تعداد اعضای از دست رفته خانوار و میزان مشارکت در بازسازی رابطه معنی‌دار و منفی وجود دارد، که دلیل آن به مشکلات و نابسامانی‌های روحی و روانی برمی‌گردد. در این زمینه، لازم است از گروهی متشکل از روان‌شناسان و جامعه‌شناسان مجرب استفاده شود تا با کاهش آلام و ناراحتی‌های روحی و روانی روستاییان زلزله‌زده، زمینه مشارکت هرچه بیشتر آنها در بازسازی فراهم شود؛
- نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که روستاییان زلزله‌زده به مجریان دولتی در امور بازسازی اعتماد ندارند، که ظاهراً دلیل آن وعده‌های عملی نشده تاکنون است. پس، لازم است در راستای تقویت اعتماد زلزله‌زدگان نسبت به مجریان در امور بازسازی، بسیار کوشش شود تا با توصیه‌های کارشناسی آنها در زمینه بازسازی که البته نیازها، امکانات، توانمندی‌ها و استعدادهای بالقوه روستاییان در آن لحاظ شده باشد، دید منفی زلزله‌زدگان نسبت به مجریان بازسازی مرتفع شده، افراد نسبت به روستای خود احساس مسئولیت کنند؛
- با توجه به رابطه مثبت و معنی‌دار بین انگیزه و مشارکت و نیز بالا بودن میزان خسارت بر اثر زلزله، پیشنهاد می‌شود که افراد متمول خیر (با مساعدت‌های کلان خود) و همین‌طور هم عموم مردم در ایجاد تسهیلات آموزشی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مانند آن در مناطق روستایی زلزله‌زده مشارکت جویند تا از این رهگذر،

- انگیزه پیشرفت روستاییان و به‌طور کلی، وضعیت مشارکت مطلوب تقویت شود. در این زمینه، می‌توان نسبت به ایجاد و به‌کارگیری شیوه‌های انگیزشی مختلف نیز اقدام کرد؛
- با توجه به رابطه معنی‌دار بین متغیر سابقه فعالیت کشاورزی روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت در بازسازی مناطق زلزله‌زده، پیشنهاد می‌شود که در بازسازی مناطق زلزله‌زده و به‌ویژه بخش کشاورزی، به سابقه فعالیت کشاورزان به‌مثابه نمادی از تجربه توجه شود؛
 - با توجه به رابطه معنی‌دار بین متغیر سن روستاییان زلزله‌زده و میزان مشارکت در بازسازی مناطق زلزله‌زده، پیشنهاد می‌شود که در عملیات بازسازی مناطق زلزله‌زده، به مسئله سن روستاییان که نمادی از پختگی و تجربه و رهبری محلی آنهاست، توجه شود؛
 - با توجه به وجود رابطه معنی‌دار بین متغیر کشاورز نمونه بودن و میزان مشارکت در بازسازی مناطق زلزله‌زده، پیشنهاد می‌شود که در عملیات مربوط به بازسازی مناطق زلزله‌زده به‌ویژه در بخش کشاورزی، به کشاورزان نمونه به عنوان کشاورزان «پیشرو- نوآور- نوپذیر» توجه شود؛ و سرانجام،
 - با توجه به رابطه بین میزان مشارکت و فعالیت شورای اسلامی روستا در قالب مهم‌ترین تشکل موجود در روستا، پیشنهاد می‌شود که نسبت به تقویت شورای اسلامی روستاهای زلزله‌زده اقدام شود تا از این رهگذر، بتوان از همراهی این شوراها برای مشارکت مردم در بازسازی مناطق زلزله‌زده روستایی بیش از پیش سود جست.

منابع

- براتی، ناصر (۱۳۸۲)، «ساختار شکنی در برنامه بازسازی شهر بم». *ضمیمه ماهنامه شهرداری*، شماره ۵۸.
- پرتوی، پروین (۱۳۷۳)، «ارزیابی تحلیلی بازسازی سه شهر زلزله‌زده ایران». *مجموعه مقالات هشتمین سمینار بین‌المللی پیش‌بینی زلزله*، تهران: مرکز مطالعات مقابله با سوانح طبیعی.

پورکرمانی، محسن و آرین، مهران (۱۳۷۷)، *لرزه‌خیزی ایران*. تهران: دانشگاه شهید بهشتی. حقیقت نائینی، غلامرضا (۱۳۷۲)، «اصل مشارکت مردمی: ارزیابی تجربه‌هایی از بازسازی شهرها پس از سوانح (طبیعی یا غیرطبیعی) در ایران». *هشتمین سمینار بین‌المللی پیش‌بینی زلزله، راهبردهای مقابله با آثار زلزله‌های آینده*، تهران: مرکز مطالعات مقابله با سوانح طبیعی.

رازانی، رضا (۱۳۷۵)، «درس‌های گرفته‌شده از طرح بازسازی منطقه لیچه در جنوب مرکزی ترکیه پس از زلزله ۱۵ شهریور ۱۳۵۴ (۶ سپتامبر ۱۹۷۵) و مقایسه آن با طرح بازسازی منطقه زلزله‌زده قیر- کارزین فارس». *مجموعه مقالات سمینار استان فارس، زلزله و کاهش آسیب‌پذیری و الگوهای بازسازی*، شیراز: دانشگاه شیراز.

زاهدی اصل، محمد (۱۳۷۶)، *بررسی چگونگی مشارکت آسیب‌دیدگان در زلزله اردبیل*. طرح مشترک دانشگاه علامه طباطبایی و استانداری اردبیل. اردبیل: استانداری اردبیل.

طالب، مهدی (۱۳۷۱)، «جنبه‌های جامعه‌شناختی مشارکت و توسعه». *مجموعه مقالات رشد و توسعه استان کهگیلویه و بویراحمد*، تهران: معاونت ترویج و مشارکت مردمی.

طالب، مهدی (۱۳۷۳)، *مشارکت روستاییان در بازسازی مناطق زلزله‌زده گیلان و زنجان*. تهران: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.

مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، *سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵: شناسنامه آبادی‌های کشور (شهرستان بزم)*. تهران: مرکز آمار ایران.

منصورفر، کریم (۱۳۷۶)، *روش‌های آماری*. تهران: دانشگاه تهران.

مهاجر اشجعی، ارسلان و همکاران (۱۳۶۵)، *گزارش بازدید از آثار ویرانی زمین‌لرزه‌های سپتامبر ۱۹۸۵ مکزیک: تجربه‌ای جهت مقابله با این‌گونه حوادث احتمالی در ایران*.

تهران: استانداری تهران.

Coburn A. W.; Leslie J. D. L.; and Tban, A. (1984), "Earthquake relief in less-industrialized areas". Paper Presented at: *The International Symposium on March 28-30*, Zurich: Penguin.

Gopalan, P. (2001), *Responding to Earthquake: People's Participation in Reconstruction and Rehabilitation*. New York: Division for the Advancement of Women (DAW), United Nations.

Lesline, Jolyon (1986), "A building education program in north Yemen". *Disaster*, Vol. 10, No. 3.

Wood, J. Peter and Anderson, B. Mary (1989), *Rising from the Ashes: Development Strategies in Times of Disaster*. Graduate School of Education- Cambridge: Harvard University-UNESCO.

Yu, Chi-Wei (2003), *A Study on Industry Reconstruction Strategy in Area of 921 Earthquake Disaster*. Master's Thesis. Kaohsiung City (Taiwan): National Sun Yat-Sen University, Interdisciplinary Studies.